

ANOTACE

ČIČAJ, Viliam – BERNHARDT, Jan Andrea: *Orbis Helveticorum. Das Schweizer Buch und seine mitteleuropäische Welt.* Bratislava: Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2011. 339 s.

Vynález knihtisku rozšířil informační medium, tištěnou knihu, která pak významně ovlivnila a obohatila kulturní, náboženský a vědecký život Evropy. Ve Švýcarsku tištěné knihy, tzv. helvetika, tedy nejen práce švýcarských autorů, měly na rozvoji knižní kultury střední Evropy významný podíl. Švýcarské tiskárny v raném novověku patřily k nejvýznamnějším v Evropě.

Prezentovaná publikace je novátorsky koncipovaným souborem studií, které věnují kritickou pozornost jak charakteristice konkrétních helvetik, tak širším sociálně-kulturním dobovým souvislostem. Tato koncepce umožní odborníkům i dalším zájemcům nejen konkretizovat metodické problémy, ale pomocí mezinárodní komparace výsledků systematického výzkumu postihnout kulturní a myšlenkové kontexty formování mentalit a postojů středoevropské společnosti raného novověku a podnítit další bádání.

Publikace je výsledkem řešení výzkumného záměru Švýcarsko jako duchovní a kulturní centrum střední Evropy v raném novověku, který se orientoval na studium rozšíření švýcarských tisků v této oblasti (zahrnoval Uhry, Slovensko, Čechy a Moravu, Polsko, Rakousko, Rumunsko a Sedmihradsko). Na řešení projektu se podílelo více než 30 pracovníků předních univerzit, akademických ústavů, vědeckých knihoven a archivů z Německa, Polska, Slovenska, Švýcarska, Čech a Maďarska.

První část publikace se orientovala na Švýcarsko jako evropské kulturní a tiskařské centrum. V souvislosti s tím Eva Frimmová (s. 83–95) pojednala o vztazích Slovenska a „knižete humanistů“ Erasma Rotterdamského, jehož díla v knihovnách slovenských vzdělanců ovlivňovala myšlení a jednání současníků. Zdůraznila, že další bádání musí systematicky pokračovat v překladech a analýze děl velkého humanisty zachovaných na území dnešního Slovenska.

Daniel Škoviera (s. 75–82) publikoval doklady o korespondenci a přátelských i odborných lékařských kontaktech Erasma Rotterdamského s Johaneselem Antonínem, lékařem z Košic. Vznikly za jeho studií medicíny v Basileji ve dvacátých letech 16. století a pokračovaly až do Erasmovy smrti, na niž Johannes reagoval veršovanou Elegií, vydanou v Krakově roku 1536. Studie doložila autoritu velkého humanisty v širším prostředí východoslovenských městských škol a krakovské univerzity.

Ivona Kollárová (s. 41–56) zkoumala problematiku recepce švýcarské knižní produkce v Uhrách ve druhé polovině 18. století. Abstrahovaný pramenný materiál se skládal z katalogů zakázaných knih, katalogů obchodníků s knihami a knihoven. Autorka čerpala údaje i z dobové korespondence a z časopiseckých zpráv, recenzí a citátů. V příloze publikovala helvetika ze seznamu zakázaných knih vídeňské cenzurní komise z let 1765 a 1776. Dospěla k závěru, že osvícenství se v abstrahovaném pramenném materiálu reflektovalo zejména během 19. století. Ve druhé polovině 18. století v Uhrách se hlubší zájem o helvetika projevil u duchovních, učitelů, lékařů a vědců.

Druhá část publikace sledovala švýcarskou knihu ve středoevropském prostoru. Jan-Andrea Bernard (s. 113–142) ve studii o významu bazilejského humanismu v Uhrách zdůraznil, že se po moháčské katastrofě recepce reformace, ovlivněné basilejským humanismem, dostalo vlivné podpory v Sedmihradsku a na dvorech uherských magnátů, kteří se přiklonili ke kalvinismu.

Viliam Čičaj (s. 161–173) rozbohem zastoupení švýcarských knih v soukromých knihovnách středoevropských měšťanů v raném novověku zjistil, že od počátku 16. století měly v rozvíjejícím se evropském obchodě s knihami největší podíl švýcarské tiskárny. Uherské a slovenské

měšťanské a šlechtické knihovny obsahovaly sbírky knih z Francie, Itálie, Švýcarska i Německa. Méně byla zastoupena domácí knižní produkce, která se začínala teprve rozvíjet. Prameny k výzkumu měšťanských knihoven v Uherském království jsou specifické tím, že se nedochovalo příslušné knižní katalogy. Lze je však zčásti rekonstruovat podle seznamů a inventářů pozůstalostí. Jejich neúplné údaje se často omezily na jméno autora bez přesného titulu, místa a doby vydání knihy.

Ve službách Fuggerů a Thurzů ve slovenských báňských revírech působil od roku 1517 Johann Derschwan. Pocházel z českého města Mostu a zemřel ve slovenské obci Častá. Jeho knihovna, obsahující 1162 titulů, reflektovala atmosféru měšťanských knihoven báňských měst v první polovině 16. století. Šťastnou náhodou zůstala zachována, neboť ji Derschwanovi synové prodali dvorské knihovně ve Vídni. Zjistit míru zastoupení švýcarských knih umožnil dále sondážní výzkum zachovaných katalogů soukromých měšťanských knihoven. Ukázalo se, že díla antických autorů a Erasma Rotterdamského, která se v těchto knihovnách běžně vyskytovala, většinou pocházela ze Švýcarska.

V závěru studie autor uvedl, že od počátku 16. století se švýcarské knihy významně podílely na rozvoji knižní kultury měšťanů v královských Uhrách. Během 16. a 17. století se většina měšťanů přiklonila k luterské reformaci a švýcarská knižní produkce ztrácela odbyt. Přesto však se tato díla významným způsobem podílela na formování duchovního, kulturního a náboženského života na Slovensku.

Třetí část publikace věnovala pozornost švýcarské knize v historických knihovnách. Klára Komorová (s. 257–265) zkoumala helvetika z bohaté šlechtické knihovny Melchiora Krupka, který se do své smrti v osmdesátých letech 16. století stýkal s předními polskými a evropskými humanisty. Kromě švýcarské produkce jeho knihovna obsahovala cenná díla antických a humanistických učenců i tisky renomovaných evropských tiskářů.

Moderně koncipovaná publikace je významným přínosem pro dějiny knižní kultury i historiografii. Doložila, že od přelomu 15. a 16. století měla helvetika významný podíl v knihovnách institucí i v soukromých knihovnách šlechty a měšťanstva střední Evropy a ovlivňovala různé oblasti vzdělání, kultury, náboženství a každodenního života. Bohaté sbírky tisků z Basileje, Ženevy a Curychu ze 16.–18. století umožnily shrnout zajímavé poznatky o dějinách recepce humanistických, reformačních a osvícenských děl ze Švýcarska a o vlivu „helvetských knih“ na formování společenského a kulturního vývoje střední Evropy.

Publikaci vhodně oživují a doplňují kvalitní obrazové přílohy, uzavírá ji rozsáhlý rejstřík osob a zeměpisných názvů. Vydání v němčině umožňuje mnohostranné využití a komparaci poznatků odborníky i studenty. Potěší také zájemce o kulturní dějiny doma i v zahraničí.

Marie Marečková

KOSMAN, Marcell: *Dějiny Polska*. Praha: Karolinum, 2011. 452 s.

Péčí Univerzity Karlovy v Praze vydalo nakladatelství Karolinum novou českou syntézu dějin Polska, a to z pera poznaňského historika a politologa Marcella Kosmana. Z polského originálu ji přeložil Jan Vitoň, autorem předmluvy a výběrové bibliografie českých prací o dějinách Polska je Jaroslav Pánek, přehled polských panovníků a rejstříky připravil Roman Baron.

Syntéza je uvedena předmluvou Jaroslava Pánka, vyzvedávající polonistická bádání Josefa Macúrka, která našla své vyjádření v *Dějínách polského národa* (1948). Pánek charakterizuje osobnost Marcella Kosmana jako historika a politologa s neobyčejným rozhledem, vynikajícího znalce raného novověku. Ve vlastním úvodu pak Kosman vysvětluje použitou periodiza-

ci dějin Polska, podle které odlišuje dobu před rozdělením Polska na konci 18. století, dobu národní nesvobody do roku 1918 a dobu znovuzrozeného Polska. Z této periodizace pak vychází jeho rozdělení materie do osmi částí: „Piastovský stát do r. 1370“, „Jagellonský stát do r. 1572“, „Polsko-litevská republika (1572–1648)“, „Doba záborů (1795–1918)“, „Mezi válkami (1918–1939)“, „Dvoji okupace (1939–1945)“ a „Jaltský diktát (1945–1989)“. Autor věnuje pozornost politickým, kulturním a náboženským dějinám, každodennosti života a všimá si také vztahů Poláků k jejich českým sousedům.

Českému vydání knihy byla věnována mimořádná pozornost. Pochválit je třeba výstižný překlad termínů, se kterými si jiní překladatelé nevědí rady, např. ozbrojená složka domácího odboje Domáci armáda (pol. Armija Krajowa, angl. Home Army), stejně jako použití českých variant geografických názvů, např. Olše (Olza). Chybně je ovšem přeložen název historického území na Ukrajině, jakým je Volyň (pol. Wołyń, ukr. Volyň), nikoliv „Volyňsko“. Přínosem jsou bibliografie prací o polských dějinách v češtině a pečlivě zpracovaný jmenný rejstřík a rejstřík zeměpisných, etnických a administrativních názvů.

Jaroslav Vaculík

LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. 430 s.

Po dvou svých předchozích pracích (*Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století*. Díl I. *Život všední i sváteční*; Díl II. *Dějiny hmotné kultury*) přišla Milena Lenderová spolu s kolegy s pokusem o celkovou syntézu sledovaného období v podobě rozsáhlé publikace, která sleduje „mikrohistorii“ jednotlivých vrstev společnosti a každodenní běh jejich života. Autoři se snažili z této široké oblasti zachytit vše podstatné pro představení toho, jak se prolínal soukromý a veřejný život, jednotlivých úkonů, rituálů, činností a stereotypů života lidí. Práce se nachází na pomezí historie kultury, antropologie a dějin všedního dne. Na okraji zájmu stojí velké politické dějiny, v popředí naopak ční sledování stále rozsáhlejšího světa předmětů, čímž se dějinný sled posouvá ke světu konzumního způsobu života.

V první části se Lenderová zabývala „kulisami každodennosti“, tedy světem, který lidi obklopoval: věnovala se obchodům a s tím spojeným nakupováním, způsobům bydlení, čistotou, vývojem hygieny a zdravotnictvím vůbec, podobě oblékání, způsobům stravování včetně představení obrazu hostinců a hospod. Druhá část (již s podílem uvedených spoluautorů) se snaží přiblížit svět, jak ho lidé žili, tedy v rodinném prostředí a v životních cyklech v rámci rodiny a společnosti; postupně jsou zde shrnuty dosavadní poznatky o vývoji rodiny 19. století od dětství, ke vzdělávání, k práci až ke stáří a smrti. Tomáš Jiránek zahrnul do tohoto oddílu i výrazné specifikum v životě mužů – vojenskou službu a život ve vojsku. V této části najdeme i další specifické prvky, které významným způsobem poznamenaly způsob života lidí v „dlouhém století“. Důraz je položen na nově se objevující pojem – volný čas, který přišel se změnami v oblasti hospodářského a sociálního vývoje. Spolu s nastolením ústavního pořádku habsburské monarchie se vytvářelo potřebné zázemí pro rozvoj volnočasových aktivit, pro aktivity v rozličných spolcích a organizacích všeho druhu. Na pořadu všedního dne se objevily nové formy slavností, vytvářely se podmínky pro rozvoj četby, sportu a cestování. Autoři představili nepřeberné množství variant, které však byly podmíněny příslušností k té které společenské vrstvě; dozajista jiné podmínky se nabízely pro příslušníky dělnických profesí, jiné naopak pro měšťanskou společnost. Vytvářená občanská pospolitost byla silně sociálně rozvrstvená, jinou šanci nabízelo město, jiné podmínky se nacházely na vesnicích.

Na závěr připojila Milena Lenderová zamyšlení nad novým směrem historiografie – kulturními dějinami a příbuznými obory, které k nim můžeme přiřadit, případně které výrazně přispívaly k rozvoji tohoto „postmoderního“ historiografického směru, tzn. nad historickou antropologií, historickou demografií, dějinami každodennosti, dějinami mentalit a gender history. Vedle představeného velmi přínosného přehledu vývoje těchto oborů svými úvahami přiblížila problematiku nedostatečného metodického a předmětového vymezení. Zajímavě zní její tvrzení, že není možné posuzovat minulost z nějaké ideologické pozice a z hlediska současných hodnotových představ.

Ze široké palety informací zasazených do hlubších a „košatých“ souvislostí, jež studie přináší, bych upozornil na zařazení kapitoly o čtení a čtenářství; dnes je tato otázka stále diskutovanějším problémem zejména u školní mládeže. V této souvislosti je možné si položit otázku srovnání triviální literatury z konce 19. století se současnou zábavnou literaturou. Srovnáme-li například knihy Karla Maye nebo Julia Vernea s literaturou současných autorů, byly „mayovky“ a „verneovky“ zaměřeny především na poznávání světa formou blízkou mladé čtenářské „obci“, která šla ruku v ruce s objeováním světa, kdežto současná fantastická literatura se odklonila od sledování budoucnosti člověka, zapojuje fiktivní světy neuchopitelné rozumem. Uvedené zamyšlení je jenom jedním z možných podnětů, které nás při četbě vyburcují k hlubšímu srovnání s následným 20. stoletím. A i v tom můžeme spatřovat značný přínos uvedené monografie, která otevírá dosud málo popsany svět každodennosti. Kniha si pro svou vysokou odbornou úroveň, srozumitelnost a čtivost jistě najde cestu nejen k historikům, ale i k široké čtenářské obci.

František Čapka

DOBROTKOVÁ, Marta: *A Slovak Woman and America. Destinien of Slovak Women in the U. S. between 1891 to 1939.* Kraków: Towarzystwo Slovaków w Polsce, 2011. 151 s.

V poslední době se aktualizuje výzkum problematiky novověkých migračních trendů v souvislosti se silící migrací evropské populace do USA koncem 19. století, proměn rodinného života a aktivit v nových poměrech. V popředí badatelského zájmu o dějiny zahraničních Slováků jsou jejich osudy v USA, kam se jich v letech 1881–1900 vystěhovalo 470 089. Publikace Marty Dobrotkové kromě závažných otázek, souvisejících s tímto masovým vystěhovalectvím Slováků koncem 19. a počátkem 20. století do Spojených států amerických, sledovala aktivity a činnost slovenských žen. V genderové orientaci autorky je přínosný zejména výzkum spolkového života slovenských žen, jejichž podíl na slovenské migraci do USA ve sledovaném období činil více než 30 %.

V prvním období v osmdesátých letech 19. století slovenské vystěhovalectví bylo především záležitostí mužů. Bylo motivováno jejich tíživou sociální situací bez úmyslu usadit se trvale v USA. Pro častou migraci přes oceán za rodinou se slovenským přistěhovalcům říkalo „mořští ptáci“ (birds of sea). Odchod mužů nepříznivě působil na tradiční soudržnost rodin zejména na venkově, ale ovlivnil i sociální strukturu slovenských měst. Zpočátku většina migrantů, hledajících za oceánem dočasně výdělek, pocházela z řad venkovské a městské chudiny. Využívali proto pro bydlení tzv. burdový systém (boarding houses) hromadného ubytování v rodinách slovenských usedlíků. Brzy se však vdané ženy rozhodly své manžely následovat, upevnit rodinný život a v USA se usadit trvale. Stejný úmysl měly i svobodné mladé ženy, které doma nenalezly životního partnera. Ženy pocházely z různých sociálních poměrů, od manželek evangelických pastorů, podnikatelů, obchodníků až k ženám horníků, slévačů a pomocných dělníků z nejnižších sociálních vrstev.

Autorce se podařilo prokázat, že příchod žen do USA podnítl vznik ženských spolků. Věnovala zvláštní pozornost činnosti První ženské katolické jednoty, působící v Clevelandu od roku 1892, a zejména pak aktivitám spolku Živena, založeného v New Yorku v červenci 1891. Tento ženský spolek ovlivnil a konkrétně podporoval slovenskou Živenu i tehdejší slovenský národní život v Uhrách. Na humanitární a kulturní činnost se zaměřily spolky Pennsylvánská řeckokatolická ženská jednota a Evangelická jednota. Vznikaly i ženské obdoby mužských sportovních spolků apod. Součástí systematického výzkumu Marty Dobrotkové byla i činnost slovenských ženských řádů a kongregací v USA. Na vzdělání mládeže v národním a náboženském duchu se orientovala Kongregace sester sv. Cyrila a Metoděje, která se podílela na zřízení vyšší dívčí školy v Danville v Pennsylvánii.

Při orientaci ženských spolků na prohloubení slovenského národního vědomí spolupracovali vlastenci Peter Víťazoslav Rovnianek a Štefan Fordek. Do širšího kontextu spolkového života slovenských žen v USA zařadila Marta Dobrotková i životní osudy Pauly Novomeské, jejíž jméno od roku 1924 nese fond na podporu osiřelých dětí amerických Slováků. Také aktivity dalších osobností Márie Kmet'ové-Rumanové, Márie Wolárikové-Bradáčové a Františky Jakabčinové se zaměřily nejen na sociální a výchovnou činnost, ale i na propagaci slovenské vlasti v USA.

Stranou pozornosti Marty Dobrotkové nezůstaly ani aktivity slovenských žen v USA při podpoře zahraničního i domácího odboje v boji za sebeurčení slovenského národa a za vznik samostatného Československého státu. Konkrétní zásluhy patří organizacím Slovenské priadky a Slovenské včielky i slovenské odbočce Amerického Červeného kříže v Chicagu.

Podnětná publikace Marty Dobrotkové je konkrétním přínosem k dějinám zahraničních Slováků nejen aktuální generovou orientací, ale i postižením tradic veřejně prospěšných aktivit a tvůrčí organizátorské práce žen při zapojení do veřejného života a podílu na širší společenské angažovanosti. Ženám patří zásluha o zachování kontinuity národního vědomí a vazeb s národní tradicí a přítomností. Kniha je vhodně doplněna dobovými fotografiemi, rejstříky zeměpisných názvů, osob a institucí. Mnohostranné využití odborníky a studenty i zájem veřejnosti doma i v zahraničí umožňuje vydání v angličtině.

Marie Marečková

ZUBOV, Andrej Borisovič (ed.): *Istorija Rossii. XX vek 1894–1939*. Moskva: Izdatělstvo AST-Izdatělstvo Astrel, 2010. 1023 s.

S velkým ohlasem se setkalo i v naší zemi vydání dvoudílných dějin Ruska ve 20. století, prvního opusu usilujícího o objektivní prezentaci moderní historie euroasijské velmoci, která po desetiletí určovala i směřování dalších států. V naší anotaci si povšimneme obsahu prvního dílu, který zahrnuje období let 1894–1939, tj. od nastoupení Mikuláše II. do počátku druhé světové války. Zodpovědným redaktorem díla je profesor Moskevského státního ústavu mezinárodních vztahů (MGIMO) ministerstva zahraničních věcí Ruské federace Andrej Borisovič Zubov, a to za autorské účasti 43 historiků, od profesorů po aspiranty, ovšem bez uvedení jejich konkrétního podílu na jednotlivých kapitolách.

První díl je uveden vstupem „Jak Rusko směřovalo k 20. století“, kde je podán stručný přehled starších ruských dějin. Vlastní první díl má tři části, zabývající se vládou Mikuláše II. (1894–1917), revolucí 1917–1922 a nastolením komunistického režimu 1923–1939. Každá část se dělí na kapitoly a podkapitoly, kterých je celkem 184.

Autoři verbálně odmítají teze sovětské marxistické historiografie, nicméně některé z nich recyklují. Pochybovat lze např. o tvrzení, že „*nebyvalý průmyslový rozvoj 90. let 19. století umo-*

žnil Rusku spolu [!] s USA, Anglií, Německem a Francií vstoupit mezi velké průmyslové státy světa“.

Poprvé se ruskému čtenáři dostává do rukou relativně objektivní hodnocení role československých legií. Pozornost je věnována činností Radoly Gajdy, tvrdí se, že po roce 1935 se spojil s komunisty, zvláště s Klementem Gottwaldem (!). V době války prý podporoval sovětskou rozvědku. Generál Sergej Vojcechovskij je označen za člena ilegální protinacistické československé vlády, a to jako ministr vojenství.

Znalost českých dějin není silnou stránkou autorů. Uvádí např., že mnichovská konference rozhodla o odstoupení, kromě sudetského pohraničí, také „některých východních okresů Československa Polsku a Maďarsku“.

Nehledě na tyto dílčí připomínky přestavuje tento díl, stejně jako i další, podstatný krok vpřed směrem k pravdivému obrazu Ruska první poloviny 20. století.

Jaroslav Vaculík

SZYMCZAK, Damian: *Między Habsburgami i Hohenzollernami*. Kraków: AVALON, 2009. 424 s.

Německo-rakousko-uherská rivalita za první světové války a budování polského státu jsou předmětem zájmu mladého poznaňského historika Damiana Szymczaka. Kniha je pokusem ukázat v novém světle vztahy Německa a Rakouska-Uherska v době Velké války a také snahy o budování polského státu v předvečer získání nezávislosti. Autor analyzuje politiku habsburské monarchie a Říše v polské otázce v letech 1914–1918 a vytyčuje tezi, že pro ni byly charakteristické nejen spolupráce a kooperace, ale také rivalita. Vyplývalo to z rozdílných pohledů Centrálních mocností na budoucnost Kongresovky, kterou ztratilo carské Rusko. Spor o Kongresové království se ukázal jako výhodný pro polské politiky, usilující o obnovu samostatnosti. Ještě v průběhu války se jim podařilo vybudovat základy polské státnosti. Mohli počítat nejen s válkou mezi Dohodou a Centrálními mocnostmi, ale i s rozpory mezi Berlínem a Vídní.

Kniha ukazuje v novém světle vztahy mezi Německem a Rakouskem-Uherskem, a to na základě studia archivních materiálů polské a německé provenience, publikovaných pramenů, publicistiky, vzpomínek pamětníků, dobového tisku i dosavadní odborné literatury, včetně české (Jan Županič, Jiří Kořalka). Autor zdůrazňuje, že s ohledem na jinou perspektivu kladl větší důraz na polské prameny.

Szymczakova monografie je přepracovanou verzí jeho doktorské práce, obhájené v roce 2006. Kromě úvodu a závěru ji tvoří sedm kapitol (kniha ovšem nemá obsah). Materiál je seřazen chronologicky, což nejlépe ukazuje proces narůstání německo-rakouského sporu na pozadí politických a vojenských událostí světové války.

Jaroslav Vaculík

JARNECKI, Michał: *Irredenta ukraińska w relacjach polsko-czechosłowackich w latach 1918–1939*. Kalisz – Poznań: Kaliszskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk – Uniwersytet im. A. Mickiewicza, 2009. 301 s.

Anotovaná práce, která se zabývá místem ukrajinské irredenty v polsko-československých vztazích meziválečného období, je na základě chronologicko-problémového principu rozdělena, kromě úvodu a závěru, do pěti kapitol. Je opřena o rozsáhlé studium archivního materiálu pol-

ské, německé, české, ukrajinské a slovenské provenience, publikované prameny, dobový tisk, paměti a odbornou literaturu. Na českého čtenáře působí rušivě neopravené překlepy v názvech prakticky všech českých titulů. Práce je vhodně doplněna seznamem zkratk, jmenným rejstříkem a padesáti dobovými fotografiemi, nicméně knihařská práce byla odbyta, po přečtení zůstalo z knihy jen „salátové vydání“.

Jarniecki dává ukrajinskou otázku do souvislosti s polsko-československou rivalitou nejen o Těšínsko, ale o vedoucí postavení ve středoevropském prostoru. Polsko obviňovalo ČSR, že svou podporou ukrajinské emigrace z Podněpří a zvláště Haliče se snaží podporovat protipolskou iredentu. Autor klade velký důraz na zprávy polských diplomatů a příslušníků rozvědky, stejně jako na zdroje ukrajinské provenience.

Přes svou dobrou znalost reálií se někdy dostává do rozporu se skutečností. Tak ing. Jaromír Nečas nebyl činitelem strany národněsocialistické, ale sociálnědemokratické. V lednu 1922 nerozmlouval v Moskvě viceministr zahraničí dr. Václav Girs, ale předseda československé obchodní mise Josef Girs. Henryk Józewski nebyl vojvodou poleským (s. 123), ale volyňským. Karel Kadlec nebyl „nějaký profesor“, ale vzácně jazykově nadaný badatel dějin slovanského práva na Karlově univerzitě, který skutečně krátce po připojení Podkarpatské Rusi k ČSR prohlásil, že „jsme jen přechovavateli cizího depozita, které někdy budeme musít vydati“. Podkarpatská Rus byla po získání autonomie přejmenována na Karpatskou Ukrajinu, nikoli na „Zakarpatskou Ukrajinu“, což je až poválečný název po připojení k SSSR.

Jaroslav Vaculík

CAT-MACKIEWICZ, Stanisław: *Polityka Becka*. Kraków: Universitas, 2009. 197 s.

Péči Společnosti autorů a vydavatelů vědeckých prací Universitas v Krakově vyšel reprint knihy, která byla publikována v roce 1964 v Paříži. Stanisław Mackiewicz (1896–1966), pseudonym „Cat“, byl vzděláním právník, působil jako politik, spisovatel a publicista. Založil a redigoval konzervativní deník *Slowo*, který vycházel ve Vilně. Jako stoupenec Józefa Piłsudského byl v letech 1928–1935 poslancem za Bezpartijní blok spolupráce s vládou (BBWR). Po smrti Piłsudského byl v opozici vůči posledním sanačním vládám a v březnu 1939 byl uvězněn ve známé věznici v Bereze Kartuské za kritiku nepřipravenosti země na válku. Po napadení Polska odešel do emigrace, kde byl politickým odpůrcem premiéra generála Władysława Sikorského kvůli jeho dohodě se SSSR z července 1941, stejně jako premiéra Stanisława Mikołajczyka. Sám byl v letech 1954–1955 emigračním premiérem, stýkal se se slovenskou i ruskou emigrací. Zároveň byl v kontaktu s polskou státní bezpečností, což vyústilo v roce 1956 v jeho návrat do Polska.

Jednou z jeho početných polemických publikací s politickou, historicko-politickou a literární tematikou je také anotovaná kniha, zahrnující autorovy komentáře k polské a evropské politice od poloviny dvacátých let do konce třicátých let 20. století. Protože polská cenzura její vydání nepovolila, vyšla v pařížském Institutu Literackim.

V naší anotaci si povšimneme zvláště období, kdy Józef Beck převzal přímou zodpovědnost za řízení polské zahraniční politiky, tj. po smrti Józefa Piłsudského v roce 1935, který dle Mackiewiczze stanovil následující směrnice: 1) Nejdůležitějším problémem polské politiky jsou vztahy se sousedy. 2) Politika musí odpovídat reálným možnostem. 3) Realizovat politiku tak, aby Polsko vstoupilo do blížící se války pokud možno jako poslední. Ministr zahraničí Józef Beck se těmito direktivami ovšem neřídil, stejně jako „abnormálně omezení“ generální inspektor armády Edward Rydz-Śmigły či prezident Ignacy Mościcki.

Beck neskrýval své antipatie vůči Francii, ale podle Mackiewiczze polský ministr zahraničí nemůže mít antipatie ani k Francii, ani k jakékoli jiné zemi. Neměl rád nejen Francii, ale ani ČSR, zatímco v Anglii viděl francouzského konkurenta a z toho vyplývaly jeho sympatie k této zemi. Německé straně poskytoval různé služby, např. ve věci Habeše či ČSR, ale nezískal za ně žádný ekvivalent. Beckova diplomacie se obávala, že návrat Ruska do evropské hry by zmenšil roli Polska, které chtělo být vůdcem všech států sousedících s Ruskem, čemuž překážela ČSR. K Benešovi, který byl „praktický, opatrný a úslužný“, se Beck choval stejně nepřátelsky a podezřívavě jako k Francii. Podle Mackiewiczze Beneš viděl v Rusku bohatého strýčka, který přijde a omezí požadavky polského bratříčka.

In margine Hitlerovy porady 5. listopadu 1937 zaznamenané podplukovníkem Hossbachem uvádí Mackiewicz názor říšského kancléře, že ani Anglie, ani Francie nebudou bránit Rakousko ani Československo. Pokud šlo o ČSR, totéž se týkalo i Itálie. Z toho autor dedukoval, že v roce 1937 Hitler neplánoval útok na Polsko.

V souvislosti s anšlusem Rakouska Mackiewicz uvádí, že Schuschnigg se snažil o sblížení s „Čechami“, ale podle německo-rakouské dohody z roku 1936 bylo Rakousko druhým německým státem. Beneš prý sděloval Francouzům, že pokud připustí anšlus, pak se „Čechy“ budou muset dohodnout s Německem. Ale podle francouzského ministra Y. Delbosa anšlus bezpečnost „Čech“ neohrožoval. Naproti tomu Beck byl přesvědčen nejen o konci Rakouska, ale i ČSR, a proto odmítal francouzské návrhy na dohodu Polska s „Čechami“. V případě útoku Německa na ČSR, Polsko mělo být neutrální. Beck neviděl v anšlusu nebezpečí pro Polsko, neboť měl odvrátit německé nebezpečí od koridoru.

V další kapitole Mackiewicz uvádí, že po anšlusu se rychlým tempem vyvíjela německá protičeská akce. Hitler začal podporovat požadavky Becka a Maďarů na „české“ území. K otázce Těšínského Slezska uvádí, že byl převážně polský, ale klade otázku, zda v tomto případě bylo nutné kalkulovat s válkou, se kterou se nemá nikdy riskovat. Ministr, který se rozhoduje pro válku, musí mít jistotu, že ji vyhraje, jinak je zločincem. Mackiewicz přiznává, že Polsko nepřijalo „české“ návrhy obsažené v dopisu prezidenta Beneše a cíleně směřovalo k zostření situace. Anglie k válce nebyla připravena, „*své ústupky zaplatila prestiží a [...] českými zájmy*“. Necelý rok poté Beck překročil rumunské hranice jako utečenec.

Podle Mackiewiczze polský nátlak na bezbranné Československo měl charakter povýšenectví. V době sudetské krize si Anglie uvědomovala, že připojení Sudet a vojenské paralyzování „Čech“ je útokem na Anglii i Francii. Ale Beck tomu nerozuměl, anebo se tak tvářil. „Chudák“ Rydz-Śmigly tomu určitě nerozuměl, neboť pravil, že „*nejdeme proti Francii, pouze proti Čechům*“. Poctivý maršálek nechápal, že útok na „Čechy“ je útokem na Francii: „*Nešťastné národy, které si vybírají za vůdce rytíře tohoto typu,*“ dodává autor. Podle Mackiewiczova soudu v době mnichovské krize celá Evropa a Amerika byly přesvědčeny, že Beck vystupuje jak agent hitlerovské politiky. Ačkoliv politika Becka ohromně Hitlerovi v této době pomohla, žádnou dohodu s Německem neměl, ale všem se zdálo, že ji má. Byl to výsledek jeho nediplomatického vystupování. Během české krize Beck vystupoval jako spojenec Hitlera, čímž získal v celé Evropě tu nejhorší reputaci. Neměl se podílet na české tragédii, na vytváření zázemí pro budoucí německou válku se Západem.

Beck diktoval nešťastnému Československu své brutální požadavky a i Joachim von Ribbentrop byl stoupencem podobných metod, čímž se odlišoval od svého předchůdce Konstantina von Neuratha. Ribbentrop byl stejně jako Beck parvenu v diplomacii a člověk, který vedl svůj národ do války a katastrofy.

Podle Mackiewiczze zvětšení Polska o Těšínské Slezsko znamenalo ve skutečnosti velké oslabení státu. Beck si nepamatoval nic z toho, co ho učil Piłsudski. Místo toho plánoval společnou

hranici s Maďarskem, která měla být „*obrannou hradbou proti Německu*“. Mnohem silnější hradbou by ale, podle autora, byla anglo-francouzská spolupráce opřená o Společnost národů a o „Čechy“. Ale Beck se v době anšlusu a české krize brutálně postavil proti této spolupráci.

Autor uvádí, že jedním z nejtragičtějších dat v historii Polska bylo udělení anglických garancí, které ve skutečnosti Angličané neměli v úmyslu dodržet ani ve chvíli jejich podpisu, ani nikdy později. V roce 1934 se polská politika opírala o pakty o neútočení s Ruskem a Němcem, přičemž v roce 1939 existovala velká disproporce vojenských sil Polska jak vůči Německu, tak i Rusku. V době české krize Beck svou agresivitou proti Čechům provokoval Rusko, Francii i Anglii. Po likvidaci ČSR 15. března 1939 se Polsko stalo objektem nátlaku ze strany Hitlera a Beck stál před bankrotem své politiky. Ještě 21. března 1939 odmítl memorandum navrhuující dohodu Anglie, Francie, Ruska a Polska proti hitlerovskému nebezpečí. Mackiewicz se ptá: „*Proč? Proč, proboha! Což Beck chce pochodovat s Hitlerem do Ruska?*“

Podle autora Hitler zlikvidoval Rakousko a „Čechy“ proto, aby v době války se Západem ho nikdo nenapadl z týlu. Likvidace ČSR byla první Hitlerovou bitvou ve válce proti Anglii a Francii. Anglie ČSR nebránila, neměla žádné vojenské síly, žádné strategicko-taktické možnosti, aby ji bránila. Také Beck měl vědět, že Anglie nemá žádné cesty, kterými by mohla poskytnout Polsku pomoc, neměla ani žádné prostředky, které by mohla poskytnout, kromě peněz, které ale dát nechtěla. Ještě v únoru 1939 polský vyslanec v Praze Kazimierz Papée ujistoval, že Hitler nemá žádné agresivní plány.

Kniha dobře informovaného autora dává možnost nahlédnout do zákulisí polské i světové politiky v předvečer druhé světové války. Poukazuje na slabiny Beckovy politiky rovnováhy mezi dvěma agresivními velmocemi a jeho snahy jednat s Francií jako rovný s rovným, což nakonec vedlo k zániku státu v jeho dosavadní geografické, politické, hospodářské a sociální podobě. Je proto překvapující, že ještě dnes někteří polští historici jeho politiku obhajují.

Jaroslav Vaculík

RYCHLÍKOVÁ, Magdalena: *Životní anabáze jednoho krajanu. Ludvik Feigl – Čech známý neznámý*. Praha: Národní muzeum, 2011. 117 s.

Monografie vědecké pracovnice Náprstkova muzea Národního muzea v Praze přibližuje českému čtenáři osobnost Ludvika Feigla, jehož organizační a sběratelská činnost je spjata s Haličí a především Českou besedou ve Lvově. Kniha vznikla v rámci projektu Národního muzea Osobnosti české vědy a kultury za podpory Ministerstva kultury České republiky. Text je vhodně doplněn 45 mapovými a obrazovými přílohami, včetně rodokmenu Ludvika Feigla a jeho manželky.

Autorka se opřela o archivní materiály uložené v krajanském archivu knihovny Náprstkova muzea, národopisném oddělení Historického muzea Národního muzea, archivu Národního muzea, Literárním archivu Památníku národního písemnictví, archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR a dalších institucích. Využila také dobový tisk, zejména časopis *Naše zahraničí* a dobovou i soudobou odbornou literaturu. Cenné poznatky ji poskytla Feiglůva kniha *Sto let českého života ve Lvově*, jejíž dva díly vyšly v letech 1924 a 1925.

Publikace je rozdělena, kromě předmluvy a závěru, do sedmi kapitol. Za zvláště přínosné považují shrnutí dosavadního studia krajanství ve třetí kapitole a metodologické úvahy v páté části knihy. Dobové poměry v Haliči na přelomu 19. a 20. století vhodně přibližuje šestá kapitola. Těžištěm je sedmá část, věnovaná životu a dílu Ludvika Feigla, pocházejícího z jihočeského Tábora. Narodil se roku 1861 v rodině židovského nájemce statků. Po absolvování vídeňské

obchodní akademie a výkonu vojenské služby odjel jako obchodní zástupce do Lvova, pátého největšího města monarchie. Zde se seznámil mj. s Františkem Řehořem, který dokumentoval život ukrajinského etnika ve východní Haliči. Také Feigl se od příchodu do této předlitavské provincie věnoval maloruské etnografii. V Národopisném muzeu ve Varšavě bylo uloženo přes 12 tisíc předmětů, které Feigl v Haliči získal.

Feigl se staral také o český společenský život ve Lvově, který se soustřeďoval v České besedě a TJ Sokol. K 25. výročí vzniku Sokola ve Lvově v roce 1892 uvítal také výpravu 150 sokolů z Čech a Moravy. Jako jednatel České besedy vedl zápisy ze schůzí, které se později staly podkladem pro jeho knihu o zdejší české menšině.

Po vypuknutí první světové války uprchl před ruskou okupací do Prahy. Ještě před skončením války byl opět ve Lvově, kde vypukl urputný zápas o město mezi Poláky a Ukrajinci. Za této situace zdejších asi 800 Čechů usilovalo o reemigraci do nově vzniklé ČSR. Jako stoupenec česko-polského porozumění se snažil o zmírnění vzájemných rozporů, které vznikly v důsledku sporu o Těšínsko, Oravu a Spiš. V předvečer druhé světové války se vrátil na jaře 1938 do Prahy, kde zemřel v roce 1942, což jej uchránilo před deportací do Terezína. Jeho syn Pavel zahynul jako oběť holocaustu, dcera Hedvika byla do konce války v Terezíně.

Anotovaná publikace přibližuje nejen osudy jednoho známého neznámého a působení krajanů v Haliči, ale je také příspěvkem k našemu poznání nelehkého osudu lidí žijících ve středoevropském prostoru za první a druhé světové války.

Jaroslav Vaculík

LAKOSIL, Jan – SVOBODA, Tomáš – ČERMÁK Ladislav: *Souboj bez vítěze*. Praha: Mladá fronta, 2010. 309 s.

O důsledcích „mnichovského diktátu“ a následné situaci v pohraničních oblastech českých zemí bylo napsáno velké množství publikací a článků. *Knihou Souboj bez vítěze*, s podtitulem *Německé přípravy na dobývání čs. lehkého opevnění v roce 1938*, však přináší mnoho dosud nepublikovaných informací a především unikátní obrazový materiál. Byl to právě systém lehkého opevnění, který měl významným způsobem zpomalit případný postup německých vojsk do vnitrozemí ČSR. Kniha nás informuje o obrovské snaze připravit se na útok na české straně, ale také o stejně důkladné přípravě německých vojáků na dobývání opevnění.

Kolektiv autorů prezentuje vlastní badatelské průzkumy v terénu, dosud nezveřejněné archivní dokumenty vrchního velení německé pozemní armády a také výpovědi přímých účastníků na straně německé armády.

V úvodních kapitolách je popsána špionážní činnost německých zpravodajců spolupracujících s německým obyvatelstvem pohraničí. Podrobná hlášení, kresby opevnění či fotografický materiál jimi pořízený dokazují, že československá kontrašpionáž nedokázala účinně odhalovat tyto akce.

Díky takto získaným poznatkům mohla německá armáda nacvičovat různé způsoby útoků proti opevnění. Druhá kapitola přináší informace o stavbě „maket“ typologicky podobných bunkrů v německých výcvikových prostorech a následném nácvičení těchto objektů.

Zcela nový pohled na obsazování postoupených území přináší publikace formou ukázek z německého dobového tisku a především z autentických výpovědí německých vojáků, kteří se akcí účastnili. Z jejich postřehů je možné vytvořit si představu o chování většiny sudetoněmeckých obyvatel, kteří německá vojska vítali jako osvoboditele.

Dosud nepublikované fotografie a informace nalezneme v části knihy věnované výsadkové operaci „Bruntál“. Původně plánovaná výsadková operace se po odstoupení pohraničí mění

v pouze cvičnou, při níž nakonec „nevyskočil“ jediný parašutista. Zkušenosti z této akce pomohly německému velení v plánování nových výsadkových operací, jako byl například útok na belgickou tvrz Eben-Emael.

Vyčerpávajícím způsobem jsou v poslední podkapitole knihy zmapovány zkoušky německých zbraní a různých metod dobývání všech typů pevností lehkého opevnění v obsazených oblastech. Přestože se v zabraném pohraničí nacházela většina pevností a pevnůstek, ve zbytku Československa bylo stále více než 2000 objektů, které představovaly potencionální nebezpečí. V německých archívech se autorům podařilo nalézt velké množství fotografií a zpráv o účincích různých typů zbraní zkoušených při postřelování objektů. Získané zkušenosti byly dokonale využity v tažení na západ a při vývoji nových účinnějších proti-pevnostních zbraní.

Představená kniha přináší informace o přípravách dvou států na souboj, který se nakonec nekonal. Nemůžeme tedy, jak již z názvu knihy vyplývá, jasně stanovit vítěze. Mír, který měl po odstoupení pohraničních oblastí tehdejšího Československa Německu následovat, měl pouze krátké trvání. Kniha svým pojetím přispívá k zamyšlení nad tím, zda „jsme se měli bránit“, či nikoliv. Na tuto odpověď si však musí každý čtenář odpovědět sám.

Lukáš Kratochvíl

ROKOSKÝ, Jaroslav: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů – Vyšehrad, 2011. 912 s.*

Jak napovídá samotný název této neobyčejně rozsáhlé biografie, úmyslem autora bylo nejen podrobně popsat jednu z nejtragičtějších postav našich novodobých dějin, prvorepublikového předsedy agrární strany a také premiéra pomnichovské vlády i krátkodobého předsedy první protektorátní vlády Rudolfa Berana, nýbrž také zmapovat osudy této strany včetně zachycení proměn české společnosti v těchto složitých letech. Jeho životní příběh byl již od dob před první světovou válkou doslova „pupeční šňůrou“ svázán s agrárním politickým hnutím.

Autor musel překonávat jistou absenci odborné literatury k tématu, a to zejména od počátku třicátých let. Do ještě složitější situace se dostal v případě dochované pramenné základny. Archivní materiály jsou velmi sporé, přičemž jejich vypovídací hodnota je různorodá; stačí připomenout, že se prakticky nedochoval archiv agrární strany. Většina písemností strany byla likvidována, přičemž je třeba připomenout, že samotní agráři se příliš nevěnovali této činnosti, takže pokud nějaký písemný materiál existuje, je jednak torzovitý a jednak je rozptýlený v různých pozůstatostech. Dochovaly se jen programy strany, její stanov, sjezdové protokoly, zprávy o činnosti a k dispozici je přirozeně dobová publicistika, včetně periodického tisku centrální i regionální povahy.

Monografie sleduje počátky agrárního hnutí, zejména (až mikroskopicky detailně) analyzuje politiku této strany v letech první republiky, kdy agráři získali rozhodující vliv na politické dění ve státě. S jejich růstem je spojena i Beranova politická kariéra, navazující na předchozí léta „šéfování neformálního otce“ agráříků – Antonína Švehly. Sedm rozsáhlých kapitol kopíruje proměny české státnosti v první polovině minulého století, kterou lze ve stručnosti označit jako cestu od parlamentní demokracie k totalitním režimům. Právě Rudolf Beran může svými životními osudy posloužit k dokumentování této doby.

Agrární strana, coby hlavní státoporná síla předmnichovské republiky, zažila období „Olympu“, po němž následoval pád do politického „propadliště“. Právě s těmito peripetiemi je těsně svázáno Beranovo žití. Po dramatických událostech roku 1938, rozpadu republiky a zřízení protektorátu bylo agráříkům souzeno převzít nakrátko nejvyšší míru odpovědnosti za osud

národa. Na konci tohoto „tunelu“ byla dlouhá léta Beranova věznění, a to nejdříve v nacistických a posléze i poválečných československých žalářích. Jeho jméno nemá v české historiografii dobrý zvuk. Všeobecně je vnímán jako politik, který občanskou stranu politického středu ve třicátých letech převedl na pravicové pozice. Beranovo jméno bývá spojováno s pozicí sympatizanta henleinovského hnutí a zastánce politiky appeasementu vůči hitlerovskému Německu. V této souvislosti bývá Rudolf Beran představován jako politik, který odmítal dosavadní kurs československé zahraniční politiky, zosobňovaný Edvardem Benešem. Jako doklad pro toto tvrzení může posloužit jeho činnost po Mnichovu, kdy se konečně dočkal nejvyššího postu v horních patrech politiky: stal se nejvyšším představitelem exekutivní moci skomírajícího státu, který jeho předchůdci pomáhali budovat. Odtud následoval jen krůček ke kolaboraci, za kterou byl po válce odsouzen. Jaroslav Rokoský detailně sleduje i toto období Beranova života; čtenář je vtažen do dramatu pro něj nejsložitějšího a také nejdramatičtějšího. Takový nepříliš lichotivý obraz tohoto politika prakticky přetrvával v mírných obměnách až do roku 1989. Poté byl poněkud zmírněn, avšak jisté stereotypy pohledu na Berana i na agrární stranu přetrvávají dodnes.

Proto je třeba uvítat Rokoského práci, která vedle podrobné analýzy osobnosti Rudolfa Berana detailně přibližuje obraz samotné agrární strany a nastoluje mnohé další otázky, jako například: Do jaké míry podaný obraz odpovídá skutečnosti, co zůstalo zamlčeno, jaká vlastně byla doba, v níž Beran žil, jak tuto dobu mohl ovlivňovat, byl skutečně zrádcem a kolaborantem? Nezbyvá než se pokoušet o těchto otázkách přemýšlet a na tyto otázky hledat odpověď. Dějiny agrární strany jsou už dnes uzavřenou historií, stejně jako je minulostí i doba Rudolfa Berana.

František Čapka

NENUTIL, Jiří et al.: Druhá světová válka – případ Tachovsko. Plzeň: Vydavatelství Západočeské univerzity v Plzni, 2010. 255 s.

Text publikace se soustřeďuje zejména na podání obrazu období od jara 1938 do podzimu 1946 v západočeském regionu Tachovska, kdy zde vrcholilo vysídlení obyvatel německé národnosti v obnoveném československém státu. Přirozeně tyto dané „mantinely“ nejsou něčím závazným, na mnoha místech dochází k jejich překročení, což lze jen uvítat, zejména v podání obrazu současných vztahů a výhledu do budoucnosti.

Komplexní zpracování této velmi citlivé, stále živé a pulzující problematiky kladlo na všechny autory nemalé nároky už od studia heuristiky, až po samotné ztvárnění do předložené podoby. Autoři se mohli opírat o bohatou a mnohdy až snad vyčerpávající literaturu širšího celonárodního pojetí. Přistupovali k ní z vlastního kritického postoje, takže mnohá hodnocení (a snad i klišé) dostala jiný obsah. Základ sborníku tvoří „Historické statě“ (s. 13–156), které na sebe vzájemně koncepčně navazují, a vytvářejí tak přehledně členěnou práci. Atmosféra toho kterého úseku sledovaných vzájemných česko-německých vztahů emotivně působí na čtenáře, přitom však se snaží o objektivizaci procesu, který v podmínkách regionu dostává podobu, jež přemísťuje nedávnou historii „konfliktního společenství“ do současné žádoucí nové éry, tj. od stavu „horké války“, přes „studenou válku“ a „studený mír“ s asymetričností v česko-německých vztazích až k potřebnému „soužití“. Studie netrpí krajními vyhocenými pohledy, s nimiž jsme se setkávali a bohužel dosud setkáváme v mnohé historické produkci (i u českých autorů). Pohled autorů sborníku je naopak vyvážený, neprovokující, hledající cestičky k usmíření. „Duch“ těchto přístupů je zde nesen v zásadní rovině – nacismus (přijímaný i značnou částí německých spoluobčanů v českých zemích) znamenal nejvyšší myslitelné ohrožení ne pouze svobody, ale samotných základů naší civilizace. Boj s ním byl bojem o život, byl bojem o samotnou existenci.

Každá zařazená studie má své plnohodnotné opodstatnění, byť odkrývá rozličné problémy, které však mají společného jmenovatele. Konkrétní svědectví jsou naplněna dynamickou vypovídací hodnotou, přičemž jsou zasazena do širších celonárodních (nebo dokonce celoevropských) kontextů a souvislostí. Na mnoha místech jsou tak zaplňována „bílá místa“ z dějin daného mikroregionu. Jednotlivé studie tohoto oddílu mapují stěžejní oblasti, takže vytváří základní strukturu, na niž mohou navazovat případné další dílčí práce. Pokud se vyskytnou detailní rozborů, činí pak text pro širší čtenářskou obec ještě přitažlivějším a preciznějším. V zásadě lze označit předložené příspěvky za velmi kvalitní a dozajista pečlivě připravené a mnohé z nich jsou na vynikající úrovni.

Navazující oddíly („Reflexe“ i „Současné vztahy“) nastavenou pomyslnou vysokou laťku udržely, nebo dokonce ji posunuly ještě výše. Detailními pohledy text obohatily o nová fakta, zlidštily, a tím ho učinily přitažlivějším. I živé vstupy pamětníků s vypovídací hodnotou činí text dále živým a dynamickým. Tutéž funkci plní i „Přílohy“, mající převážně dokumentační povahu.

Celého sborníku si lze nejlépe cenit pro jeho ústřední motto: předložit vyvážený pohled na nedávnou historii vzájemného „stýkání a potýkání“. A to se editoru sborníku dozajista podařilo.

Posuzovaný sborník je nejen významným příspěvkem k regionální tematice citlivého úseku českých dějin, ale poskytuje možnosti k vytváření širších integrálních vazeb historického výzkumu českých dějin uvedeného období v celé příhraniční oblasti. Historie neskončila. Nesmíme dopustit, aby se události přibližné v této práci staly předmětem politických a historických manipulací a účelového přeručování. Nelze připustit přepis historie druhé světové války a událostí s ní souvisejících, jiné řazení jejich příčin a následků. Minulost nelze oddělit tlustou čarou od přítomnosti, nelze přistoupit na jakoukoli, sebenevinněji se tvářící revizi evropských dějin. A v tomto smyslu připravený sborník představuje dílko, které přesahuje rámec sledovaného regionu. Jeho pojetí by mohlo sloužit coby vzor přístupu k vzájemnému česko-německému porozumění. Historie – ano, ale nesmí se stát překážkou pro budoucnost. Autorům zůstaly vzdáleny pokusy některých českých intelektuálů o „nápravu minulosti“ cestou, která je pochvalně přijímána představiteli Svazu vyhnanců, sdružující organizace Němců odsunutých z východní Evropy (stačí jen připomenout slova šéfky Svazu Eriky Steinbachové na nedávno konaných Sudetoněmeckých dnech v Augsburgu, 23. května 2010). V této souvislosti je třeba zmínit závěrečnou úvahu J. Nenutila a P. Vavřky, v níž je představeno jakési pomyslné „zastřešení“ celé problematiky. Mohli bychom vyzvednout i některé další zdařilé příspěvky, jako např. vyznání H. Eibauera, které představuje pomyslnou „tečku“ za tím, čím byly provázeny česko-německé vztahy, a současně je i výzvou k pokračování nového pojetí. A v tomto smyslu „Tachovští“ nejen hovoří a publikují, ale i konkrétně jednají; zdařilé je seznámení s činností Centra Bavaria Bohemia v nedalekém městě Schönsee s jeho bohatými aktivitami v rámci projektu Kultur ohne Grenzen / Kultura bez hranic. Tady již nejde o „světýlko“ na konci tunelu, ale o „světlo“, které může vnést zásadní obrat ve vzájemných vztazích, jež (ať chceme, nebo nechceme) je zatížené nedávnou minulostí se všemi bolestmi na jedné i na druhé straně hranic.

Rád konstatuji, že se jedná o koncepčně a myšlenkově zdařilou práci. Lze si jen přát, aby podobných prací vznikalo více. Skupina jeho potenciálních čtenářů nezahrnuje jen omezený okruh odborníků-historiků, ale nejšířší občanskou společnost, a co je zvláště důležité – musí oslovit v rámci školní výuky dějepisu i mládež, budoucí nositele nových přátelství, nezatížených minulostí. Právě školní výuka moderních dějin je pod neustálou „palbou“ často i naprosto nekompetentních kritiků (zejména masmédií), takže práce podobného ražení, které kladou důraz zejména na emoce a regionalistiku, podněcují v žácích poznávací procesy a dějepisné učivo činí blízkým a motivujícím.

Bylo by velmi záslužné a potřebné, kdyby svazek nezůstal k dispozici jen v distribuční síti v sledovaném regionu, ale pronikl i do dalších nabídkových „sfér“ v celostátním měřítku; proto by nemělo zůstat jen u 1. vydání s nákladem 300 kusů (kniha by například neměla chybět v žádné škole Tachovska a blízkého okolí). Práce podobného zaměření a přístupu lze jen uvítat, protože je považují za odborně fundovaný „most“, mající reálnou šanci oba krajní (dosud ještě existující, mnohdy i převládající) pohledy postupně překonat.

František Čapka

VON ARBURG, Adrian – STANĚK, Tomáš (edd.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Dokumenty z českých archivů. Díl I. Češi a Němci do roku 1945. Úvod k edici. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010, 373 s.; Díl II/1. Duben–srpen/září 1945. „Divoký odsun“ a počátky osídlování. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011, 955 s.; Díl II/3. Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010, 329 s.*

První díl rozsáhlé několikasvazkové edice s názvem *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951* je na rozdíl od následných pěti dílů (o celkem osmi svazcích) specifický tím, že neobsahuje žádné archivní prameny, ale je souborem textů, které si kladou za cíl přiblížit historická a metodická východiska související s přípravou a používáním celé edice. V dalších dílech již bude dominovat dosud nezveřejněný dokumentační materiál získaný dlouholetou rešerší v 60 českých archivech.

Samotná edice je dílem především specialisty na problematiku česko-německých vztahů, českého historika Tomáše Staňka, a švýcarského historika, dlouhodobě působícího u nás a zabývajícího se otázkou osídlení českého pohraničí po roce 1945, Adriana von Arburga. Tematické zaměření edice vyplývá ze snahy co nejprecizněji dokumentovat kauzálně, geograficky i časově související a prolínající se děje. Základem tohoto záměru editorů bylo propojit dva vzájemně se podmiňující a podněcující poválečné procesy – útek, vyhánění a vysídlení Němců s následným osídlováním, tyto „spojité nádoby“, jež nesporně patřily k nejdůležitějším milníkům novodobých dějin českých zemí. Edice hodlá zpřístupnit veřejnosti nejen velké široké panorama nových faktů a dobových hodnocení vztahujících se k vysídlení německého obyvatelstva a znovuosídlení pohraničního území, ale současně předkládá dokumentaci zachycující od základu změněné poměry a další vývoj v Sudetech.

Editoři vedle zpřístupnění archivních dokumentů svou „mravenčnickou“ prací chtějí „vyslat“ nové impulzy a podněty k obohacení a k prohloubení dosavadního poznání dané problematiky nejen z tradiční strany historiků a jim blízkých oborů, ale i z novějších interdisciplinárních oborů.

Vstupní I. díl obsahuje několik textů, které se vztahují k celé edici a poskytují nejen stěžejní informace o teoretických, metodických a čistě praktických východiscích a postupech dále uplatňovaných v následných svazcích, ale současně též příslušnou faktografii a relevantní historické kontexty. Po obecném „prologu“ následují dva vnitřně členěné výkladové oddíly věnující se historickým předpokladům; první z nich („Základní údaje o území, obyvatelstvu a územně správním členění“) nastiňuje ve třech podkapitolách (s. 28–70) přehled o demografickém a územněsprávním vývoji v českých zemích od meziválečného období až do poloviny padesátých let 20. století. Druhá úvodní pasáž („Češi a Němci do konce druhé světové války“) představuje příslušníky obou národů ze „světa malých struktur“ do stěžejního hraničního úseku, tedy do konce druhé světové války (s. 71–217). Na vyličení jednotlivých etap a zachycení dobově exponovaných ideových a politických otázek, které zasazují problematiku poválečné populační

a sídelní politiky v českých zemích do širších souvislostí, se podílelo pět autorů; vedle již zmíněných von Arburga a Staňka také Matěj Spurný, David Kovařík a Pavel Maršálek. Další část úvodního dílu je pak věnována teoretickému a metodickému zakotvení celého edičního díla. V celkem čtyřech částech je zde podrobně objasněn aktuální stav bádání o tomto tématu, přičemž pozornost je obrácena i k jeho společenské relevanci; stranou nezůstala charakteristika pramenné základny a postupu při výběru použitých dokumentů, výklad o edičních zásadách a o požitě terminologii. Ukazuje se, že editoři zvolili velmi precizní a doslova vyčerpávající způsob představení zvoleného tématu, o čemž ještě svědčí i připojená část „Příloha“.

Po úvodním díle představili editoři v následném 1. svazku II. dílu události prvních poválečných měsíců v roce 1945 v pohraničí českých zemí, kdy zde v poměrně krátkém časovém úseku docházelo k zásadním změnám, jež hluboce zasáhly do hospodářského, sociálního, politického i národnostního uspořádání zdejší společnosti. Byla to právě vysoce dynamická doba uvedených šesti měsíců roku 1945, která zahájila převratnou transformaci stávajících struktur. Počátky těchto procesů víceméně plynule navazovaly na poměry, jež se měnily již od druhé republiky a gradovaly za druhé světové války. Právě v přihlédnutí k předchozímu vývoji lze si vysvětlovat odhodlání většiny českého obyvatelstva a politických elit v poválečné republice k uskutečňování dalekosáhlých a pronikavých změn.

Než přistoupili oba editoři k představení prvních 403 dokumentů (z celkových více než tři tisíce), přiblížili naznačené mimořádně důležité poválečné období ve třech základních rovinách (s. 21–213) se všemi základními aktéry. Doslova až „mikroskopicky“ jsou zde představeny všechny hlavní tendence tohoto relativně krátkého období jarních a letních měsíců roku 1945 s důrazem na situaci v pohraničních regionech. Právě v nich se tehdy prosazovaly relativně autonomní vývojové trendy, které po určitou dobu v zásadě blokovaly koordinovanější postup „centra“. Státní moc byla v pohraničí dočasně oslabena, takže se otevřel prostor pro improvizované aktivity místních autorit, včetně častého svévolného až násilného konání pochybných jednotlivců i celých skupin. Tato „zdivočelá země“ se mnohde stala volnou arénou pro morálně nespolehlivé až kriminální živly.

To vedlo editory k tomu, že vývoj v prvních poválečných měsících zdokumentovali zvláště důkladně. Poměry v konkrétních lokalitách ve srovnání s pozdějšími lety podstatně více ovlivňovaly místní mocenské instituce než centrální úřady. Rozdíly mezi požadovaným a skutečným stavem, tedy mezi ústředím a praxí „dole“, byly značně markantní. Tato zjevná divergence v některých oblastech života mnohdy znamenala, že prakticky neexistovala jednotná politika „z Prahy“. Proto editoři kladli větší důraz na přiblížení materiálů z „terénu“ a neomezovali se pouze na zveřejnění norem a směrnic celostátního rozměru.

Editoři se v tomto dílčím svazku přednostně soustředili na tři stěžejní tematické celky, které spolu více či méně bezprostředně souvisely. Byly to především dekrety, vládní nařízení, vyhlášky a výnosy, které byly schváleny ústředními státními orgány, dále konkrétní formy a materiály vztahující se k opatřením vůči tzv. nespolehlivému obyvatelstvu (rozmanité restrikce, zatýkání, soustřeďování do táborů a vězeňských zařízení, zavádění pracovní povinnosti, nucené stěhování apod.) a nakonec dokumenty zachycující průběh opětovného začleňování pohraničního území do obnovené republiky, tj. jeho vojenské obsazování. Pokud to bylo možné, snažili se editoři využít také prameny dokumentující poměry, které vznikly v pohraničí bezprostředně po příchodu jednotek osvobozeneckých armád. Zvláštní pozornost byla rovněž věnována osudům lidí, kteří se podle představ tehdejší politické reprezentace měli stát nositeli nového uspořádání života v pohraničí, tj. českých starousedlíků a zejména nových osídlenců z řad slovanského obyvatelstva (Čechů a Slováků), reemigrantů a repatriantů.

Zveřejněný pramenný materiál pochází z 39 českých archivů, část dokumentů tvoří výňatky ze soudobých tiskovin (novinových článků nebo publikací vydaných ústředními orgány). Vedle

toho jsou si editoři vědomi toho, že ještě mnohá nová a zajímavá zjištění může přinést další soustředěné bádání v okresních a městských archivech.

Dílčí svazek (II/1) zachycuje tedy především násilné akty hromadné povahy vůči německému obyvatelstvu v bezprostředně poválečném období, přičemž následně publikovaný 3. svazek II. dílu na něj volně navazuje samostatným sledováním příslušných „aktivit“. Důvody tohoto překrývání shrnují editoři do dvou zdůvodnění: jednak konstatují, že úřední vyšetřování provedených excesů probíhalo intenzivněji až v roce 1947 (zčásti také později), a jednak uvádějí, že represivní opatření uplatňovaná vůči sudetským Němcům lze hodnotit jako typově odlišná. Sledovaný svazek se zaměřuje přednostně na perzekuční zásahy, jejichž primárním záměrem bylo usmrtit větší počet Němců; z dnešního hlediska se jednalo o kriminální činy spáchané v dané době mimo dosah působnosti oficiálních soudních orgánů.

Úvodního zamyšlení k tomuto svazku se ujal Tomáš Staněk. Na 23 stranách provedl analýzu problematiky nucených migrací v českých zemích po skončení druhé světové války, především vyhnání a vysídlení většiny sudetských Němců, a zákroků proti těmto „státně nespolehlivým“ osobám. Stranou nezůstal ani stručný pohled na českou historiografii, která se touto problematikou zabývala a zabývá; přitom zde byly označeny za velmi přínosné regionální výzkumy, jejichž výsledky výrazně napomáhají zmapování problematiky v konkrétních podmínkách daného územního útvaru. Za určité manko z pohledu domácí i zahraniční historiografie označil skutečnost, že do této doby nevznikla standardní vědecká edice dokumentů uložených v českých archivech.

Převážnou část svazku (s. 54–291) pak tvoří oddíl „Dokumenty“, rozdělený na dvě části – obecné dokumenty a vybrané případy; celkem je zde představeno 95 materiálů archivní povahy. Nemálo násilných aktů se smrtelnými následky, jež jsou zde dokumentovány, mělo specifický kontext, a lze je proto zaznamenat a hodnotit do určité míry jako autonomní události (jsou přitom používány termíny „ztráty v důsledku vyhnání“ nebo „odsunové ztráty“, německy *Vertreibungsverluste*, tedy zavádějící označení, jež vyvolávají dojem, že zvýšená úmrtnost německých obyvatel českých zemí po skončení války byla takřka všeobecně spojena s průběhem nucených migrací nebo byla především, či dokonce výlučně jejich přímým důsledkem). I v mnoha jiných případech se ukázala těsná vazba na události prezentované ve svazku II/1. Zvláštní pozornost si zaslouží závěrečný dokument č. 95 z 27. října 1947, který představuje souhrnnou zprávu přednosta Zemské úřadovny Státní bezpečnosti v Čechách o výsledcích vyšetřování některých „revolučních událostí“ uváděných v tzv. Jakschově petici; dokument obsahuje zjištění týkající se třinácti „kauz“ v internačních táborech.

Představené tři svazky této rozsáhlé edice jsou doajista dostatečným argumentem pro konstatování „šťastné ruky“ při sestavování tohoto týmu historiků. Nejen badatelům, ale i širší veřejnosti je tak poprvé od roku 1945 předkládána rozsáhlá edice dokumentů, která umožní dále mapovat a specifikovat průběh a důsledky tohoto nejrozsáhlejšího a také nejbolestivějšího procesu v historii vzájemného česko-německého soužití.

František Čapka

HANZLÍK, František: *Bez milosti a slitování. B. Reicin – fanatik rudého teroru*. Brno: Nakladatelství Ostrov, 2011. 351 s.

V anotované publikaci se nám dostává do rukou rozsáhlá studie, která není určena jen historikům, ale i nejširší veřejnosti, a jak sám autor říká, měla „*být mementem nejen pro dobu současnou, ale hlavně pro budoucnost*“. Důvodů k tomuto konstatování je hned několik.

Františku Hanzlíkovi se podařilo zpracovat doslova „neuvěřitelný příběh“ o životě a působení fanaticky zaníceného člověka, chorobně toužícího po moci, jednajícího coby produkt poúnorové nemilosrdné doby. Svou práci Hanzlík postavil na rozsáhlé heuristice, jež vzbuzuje oprávněný respekt, přičemž vycházel ze studia a analýzy tisíců stran různých archivních materiálů domácí provenience uložených ve Vojenském ústředním archivu, v Archivu bezpečnostních složek a v Národním archivu a taktéž v Archivu Čechů a Slováků v americkém Chicagu a ve Slovenském národním archivu v Bratislavě. Totéž lze konstatovat i o použité odborné literatuře, dobovém tisku a výpovědích pamětníků. Proto můžeme s klidnou tváří prohlásit, že publikace je faktograficky nabitá přebohatým materiálem, detailně představeným v poznámkovém aparátu. K tomu se pojí velmi čtivé a dynamicky se rozvíjející líčení jednotlivých období Reicina mnohostranného (jinak poměrně krátkého) života.

Bravurní jsou zejména pasáže sledující Reicinův „rudý“ fanatismus, rozvíjející se od let v předmnichovské republice až po aktivity v československých vojenských jednotkách v SSSR za druhé světové války, a zejména pak přibližující jeho poválečnou činnost po jmenování přednostou nově zřízeného oddělení Obranného zpravodajství 1. československého armádního sboru. V čele této zpravodajské instituce (vojenské kontrarozvědky) začala jeho závatná vojenská kariéra, vrcholící funkcí náměstka ministra národní obrany. Pečlivý čtenář až žasne nad šíří a hloubkou jeho „aktivit“ spojených s obrovskou ctižádostí, jež se nemohla obejít bez neskutečné bezohlednosti až krutosti, a jednak nad samotnou atmosférou doby, která to umožňovala. Právě tyto životní osudy Bedřicha Reicina zasadil Hanzlík do širšího rámce politického dění v Československu, čímž obohatil dosavadní znalosti o poválečném (zejména pak poúnorovém) dění u nás, protože o těchto rozporuplných osobnostech se novodobá česká historiografie do roku 1989 povětšinou nezmiňovala; bylo to dáno tím, že se pro svá jistá životní období nehodila do oficiálního výkladu dějin. A k těm patřil i (s podivem) Reicinův závěr života po roce 1951.

Zhruba jen jeden rok trval jeho „pobyt na samotném Olympu“ politické moci (1950–1951), který si „vysloužil“ poúnorovou činností ve prospěch komunistického režimu, kdy doslova drtil své zdánlivé i skutečné odpůrce. Odstraňoval z cesty kohokoliv, o němž jen tušil, že by se v budoucnu mohl stát pro něj nebezpečným sokem. Stal se symbolem nezákonnosti a politických procesů té doby, přičemž dějinnou ironií se stalo, že nejdříve vystupoval v roli jejich iniciátora a posléze jako jejich oběť. Touha po stále větší kariéře, po moci, ho přivedla až na dno morálního debaklu, když si ze zákulisí vychutnával pocit „neomezeného“, ovládající své okolí.

František Hanzlík pojal svou práci velmi precizně, se zachováním přísné vědeckosti. Přehledně členěná publikace je v textu doprovázena bohatou obrazovou i textovou dokumentací; právě textové přílohy mohly projít přísnějším výběrem, jejich zařazení na mnohých místech působí poněkud rozvláčným až přebytečným dojmem (přitom přehlédnuto zůstalo například dvojí vyobrazení V. Kopeckého – s. 10 a 43, J. Švermy – s. 9 a 45 nebo J. Fučíka – s. 11 a 27, stejně jako na s. 10 a 42 je opakováno konstatování, že Reicin byl mnohokrát za předmnichovské republiky „zatčen, vyšetřován a také trestán“). Jinak této solidní a faktograficky bohaté práci jen stěží možno vytknout nějaký závažnější nedostatek. Je potřeba, aby publikací tohoto druhu v české historiografii přibývalo.

František Čapka

ŠUSTR, Jiří (ed.): *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum.* Kolín: ARC – Vysoká škola politických a společenských věd, 2010. 136 s.

Fenoménu historického vědomí se doposud věnovaly především historie a filozofie. Představená kolektivní monografie, zpracovaná v rámci řešení projektu GA ČR, se snaží z něj učinit předmět sociologického zájmu. Hned na úvod jsou uvedeny důvody vedoucí ke zpracování tématu: reflexe událostí, které ve 20. století přinesly významné politické a sociální změny, transformační procesy ve střední a východní Evropě, evropská integrace, problémy hledání identity, stav soudobé kultury, diskuse o moderně a postmoderně a v neposlední řadě nová elektronická média. Řešitelé projektu považovali historické vědomí nejen za soubor znalostí a představ o minulosti, ale také za vědomí určitých souvislostí mezi minulostí, přítomností a budoucností. Výzkum si klád za cíl zachytit vnitřní skladbu historického vědomí, analyzovat struktury, v jejichž rámci je toto vědomí formováno a reprodukováno, identifikovat faktory, které se na jeho utváření podílejí.

Projekt se přitom pokusil spojit teoretické bádání s aplikací empirických výzkumných metod. Výzkum si klád za cíl sledovat vztah obyvatel České republiky k minulosti a k dějinám z takové perspektivy, která umožnila zviditelnit problémy, jež ležely mimo oblast empirického sociologického výzkumu. Ukazuje se, že v současném vědomí většiny lidí převládá akcent na přítomnost, což „podtrhává“ skutečnost, že dnešní kultura, poučená traumaty 20. století, je charakterizována nedůvěrou k „velkým vyprávěním“ o minulosti i o budoucnosti; přesto je potěšující, že mnoha lidem zájem o historii není zcela cizí, čehož je dokladem jejich orientace na historickou literaturu či historický film.

Přiblížená kolektivní monografie obsahuje devět kapitol teoretické povahy, z nichž mnohé jsou založeny na poznatcích z empirických výzkumů. Teoretické části publikace jsou z pera historiků a sociologů, kteří se pokoušejí shrnout dosavadní poznání sledované problematiky a zároveň přinést nové, originální myšlenky a podněty z výzkumů prováděných jak v nedávné minulosti, tak také v současnosti. Upozorníme na některé z publikovaných statí.

Zdeněk Beneš se svým příspěvkem pohybuje „*mezi dějinami, dějepiscectvím a pamětí*“. Svět dnešní historiografie je pro něj nejen neobyčejně bohatý, ale značně si i vnitřně protičeří. Dnešní historické vědě chybí ztrátou strategické orientace normativa, tj. většinově uznávaná podoba. Tok informací je tak objemný, že se stává prakticky nezvladatelným. Zajímavě zní jeho úvahy o popularizaci vědeckého poznání, o vztazích mezi historickými informacemi a historickým faktem. Stranou pozornosti nezůstaly ani otázky vlastního historického myšlení dnešní společnosti. Studie je nabita i další „historickou energií“, novými a neotřelými podněty tak, jak je u autora zvykem.

Společný nástin teoreticko-sociologického přístupu k otázce historického vědomí přináší první stať Jiřího Šubrt a Štěpánky Pfeiferové. Jedná se o pokus teoretického rozpracování a zpřesnění daného tématu, kdy si autoři všimají jednak komponentů utvářejících historické vědomí, představují jej jako sociální systém a nakonec sledují paralely historického vědomí a kolektivní paměti. Za cíl si stanovili pokus o konceptualizování dosud jen nesystematicky zpracované problematiky historického vědomí, především ve vztahu k jedné z jeho komponent – kolektivní paměti. Přiblížené typy strukturace se podle nich mohou stát nejen předmětem teoretických úvah, ale i cílem empirického sociologického výzkumu, který se pokusí uvedené typy struktur identifikovat, zviditelnit a analyzovat. V druhém společném navazujícím zamyšlení přibližují základní poznatky, které přinesla aplikace kvalitativní metodologie, konkrétně metody focus groups, vhodné pro získání prvotní podoby sledované problematiky, seznamující nás s tím, jak samotní lidé nahlíží na určitý problém, jak mu rozumějí, jaký přitom používají slovník a jaké emocionální naladění v nich vyvolává. Autoři také uvádějí praktické poznatky získané v rámci tzv. diskusí s respondenty.

Ze stati Miroslava Hrocha zaujme například konstatování, že minulost ve vědomí současné společnosti je zastoupena nejen nesmírně obsáhlou množinou znalostí, ale také, ba především, vágních a mlhavých představ či dojmů. Na závěr této nejrozsáhlejší studie si Hroch klade otázku, zda nestojíme na prahu nové diskuse o „smyslu“, tentokrát však nikoliv o smyslu našich dějin, nýbrž o smyslu další existence našeho dějepiscetví. Neméně inspirativně zní i jeho otázení se po užítku historického bádání v nejbližší budoucnosti.

Se zajímavými postřehy přichází „tandem“ Karolína Kolesárová a Petr Sak, které posléze zformulují do otázek: Jak se z vžitě každodennosti příslušníků národa stává reflektovaná historie a jaký je vztah mezi reálnými událostmi národa a jejich příslušníků a tím, co se stává historií?

Na závěr lze vyslovit přesvědčení, že bádání zaměřené na otázky historického vědomí se touto publikací zdaleka neuzavírají, nýbrž naopak otevírají svými nadhozenými otázkami prostor pro další zkoumání.

František Čapka

BENEŠ, Zdeněk – GRACOVÁ, Blažena – PRŮCHA, Jan et al.: *Sondy a analýzy. Učebnice dějepisu – teorie a multikulturní aspekty edukačního média*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání – Divize nakladatelství Tauris, 2008 [2009]. 85 s.

Anotovaná publikace si bere za cíl přispět ke zkvalitnění edukačních médií, obzvláště se zaměřuje na učebnice dějepisu a společenských věd. Náš svět je plný neustálých změn, kdy se vše vyvíjí vlivem politických a hospodářských událostí ve státním i mezinárodním měřítku. Tuto situaci lze dokladovat i na vývoji učiva, potažmo učebnic samotných. Většina české i zahraniční veřejnosti bere učebnice jako neodmyslitelnou součást výuky a věnuje jim také patřičnou pozornost. Proto musí být učebnice v centru pozornosti i odborné veřejnosti.

Publikace je rozdělena do dvou hlavních kapitol, které jsou dále děleny ještě na dílčí kapitoly, zabírající se jednotlivými problémy.

V první hlavní kapitole „Dějepisná učebnice, její teorie a praxe“ se čtenář dozvídá potřebnou terminologii, aby byl obeznámen se základní definicí učebnic. Dále má možnost nahlédnout do provedených výzkumů zaměřujících se na moderní chápání učebnic dějepisu. Tato hlavní kapitola se dělí ještě na šest menších podkapitol.

V první podkapitole stručně nazvané „Učebnice dějepisu“ autor upozorňuje na jistá specifika dějepisné učebnice, která je chápána i jako sociálně-kulturní jev a je braná jako součást historické kultury. S ohledem na rozšířenost a zájem veřejnosti můžeme říci, že dějepisné učebnice jsou vlastně nejčtenější historickou literaturou, díky které si laická veřejnost vytváří představu o historických skutečnostech. Proto je v posledních letech vyvíjen enormní nátlak na zvýšení kvality tohoto edukačního média.

Druhá podkapitola se zaměřuje na kognitivní dispozice žáků, kteří se z učebnic mají dozvědět potřebné informace. Tato podkapitola upozorňuje na rozpor mezi teorií a praxí. Podle teorie by měla být učebnice uzpůsobena tak, aby svými parametry korespondovala s kognitivní úrovní žáků příslušného věku. Nicméně v praxi mnoho výzkumů dokazuje, že toto pravidlo často není dodrženo, což vede k velkým problémům ve vzdělávacím procesu. Zdůrazněna je zde obzvláště potřeba dalších výzkumů českých učebnic, které by na tento rozpor mezi teorií a praxí více upozornily.

Třetí podkapitola je věnována funkci učebnic ve výuce dějepisu po zavedení RVP. Rok 2007 znamenal pro české školství velké změny, došlo k aplikaci RVP a tvorbě ŠVP, což mělo značný

vliv nejen na výuku jako takovou, ale také na edukační média, obzvláště učebnice. Na základě pozměněných a novelizovaných požadavků byly distribuovány nové učebnice nesoucí dovětek „podporuje RVP“, které měly mít tyto změny již zapracované (různorodost textu, mezipředmětová vazba, průřezová témata). Díky těmto proměnám, obzvláště rozvíjením klíčových kompetencí, došlo ke zvýšení nároků nejen na učitele, ale i na materiály, se kterými pedagog pracuje.

Čtvrtá podkapitola se zaměřuje na používání učebnic dějepisu v praxi. Na základě provedeného průzkumu bylo zjištěno, které učebnice jsou v dějepisném vyučování nejvíce využívány. Došla k závěru, že většina škol stále používá zastaralé učebnice z řad SPL-Práce. Až jedna třetina škol používá učebnice, které jsou 10 až 15 let staré. Tyto učebnice sice dlouhý čas splňovaly všechny potřebné podmínky, nicméně v dnešní době už neodpovídají po stránce obsahové ani estetické. Mnoho škol tedy čeká nákup nových publikací.

Pátá podkapitola čtenáře seznamuje s možnostmi didaktických médií. Většina pedagogů vlastní výuku staví na svém výkladě, ale moderní doba si žádá, aby mluvené slovo pedagoga bylo doplněno názornými ukázkami. Byla by škoda nevyužít moderní techniky, díky které žákům lépe přiblížíme probíranou látku (vizuální média, audiovizuální média, orální historie).

Šestá podkapitola celou první část publikace uzavírá objasněním problematiky udělování schvalovacích doložek v zahraničí s důrazem na kritéria multikulturality a rovných příležitostí. Podrobně je zde vysvětleno, jak funguje systém schvalování učebnic nejen u našich sousedů, ale také v Anglii, Irsku, Nizozemí či USA.

Druhá hlavní kapitola řeší téma „Dějepisná učebnice a aktuální témata multikulturality“. Opět je rozdělena do menších podkapitol a to konkrétně do třech.

V první podkapitole se můžeme seznámit s problematikou genderové vyváženosti v českých učebnicích dějepisu. Analýza českých učebnic jasně vypovídá o jisté nerovnosti role muže a ženy. Odhaluje nutnost zařazení „ženské tematiky“ do učebnic dějepisu, aby se podpořila vážnost a významnost role ženy v historii.

Druhá podkapitola řeší židovskou problematiku v učebnicích dějepisu. Nejprve nastiňuje historický vývoj a význam Židů v jednotlivých historických epochách a následně vymezuje důležitá fakta v životě židovské komunity v českých zemích i v zahraničí. Opět je zde zdůrazněna mezipředmětová vazba s občanskou výchovou, která má díky pozitivnímu transferu usnadňovat pochopení dějepisného učiva.

Poslední podkapitola uzavírá celou publikaci jedním z nejaktuálnějších témat dnešní doby, týká se romské problematiky v učebnicích dějepisu. Na základě minianalýzy z omezeného vzorku učebnic byl zhodnocen stav zpracování romské tematiky v dějepisných učebnicích. Podobně jako předcházející kapitola nejdříve probírá problematiku Romů v jednotlivých historických epochách, následně pak hodnotí momentální stav romské kultury. Dochází k závěru, že se sice situace romské menšiny zlepšila po stránce materiální, nicméně zároveň došlo k hlubokému úpadku jejich kultury a duchovního bohatství (zničení vazeb, tradic, morální vakuum).

Závěrem můžeme zhodnotit tuto publikaci jako celek. Osobně ji shledávám za zajímavý zdroj informací pro odbornou i laickou veřejnost. Může nám být poučením i motivací pro nová bádání v problematice výzkumu učebnic, protože i dnes jsou mnohé skutečnosti a souvislosti ještě neobjasněny. Publikace přináší opravdu zajímavé shrnutí aktuální problematiky učebnic dějepisu.

Jana Doleželová

D'AGOSTINI, Paolo: *Legendární filmy*. Praha: Mladá fronta, 2009. 660 s.

Nakladatelství Mladá Fronta vydalo reprezentativní publikaci italského autora Paola D'Agostiniho. Nejedná se však o nikterak ojedinělý počín. „Legendy“ se totiž objevily na knižním trhu prakticky paralelně s *Dějiny filmu 1895–2005* proslulého polského filmového kritika Jerzyho Płażewského. Anotovaný text se tak řadí k tematicky shodným titulům v posledních létech nakladatelsky, jak se zdá, relativně oblíbeným.

Publikace mapuje období od počátků němého filmu po současnost, a přestože autor zahrnul do svého seznamu sto čtyřicet filmů, často se zaštituje poznámkou, že do výběru se nevešla řada snímků, které by si zmínku nepochybně zasloužily. Úhel pohledu zúžený optikou národních kinematografií, respektive filmových společností jednoznačně vyznívá ve prospěch amerického filmového průmyslu, a tedy Hollywoodu (106 filmů). Na druhém místě figuruje italská kinematografie se čtrnácti tituly, bronzovou příčku obsadili Francouzi s osmi filmy, dále zabodovali pětikrát Němci, dvakrát Japonci a Španělé. Do výběru přitom byla zařazena, při zvážení maximálního počtu kritérií, díla sahající od určení pro náročného diváka po vysloveně komerční produkty. Tím lze logicky odůvodnit přední pozici Hollywoodu v D'Agostiniho textu, protože v ohledu mezinárodního dosahu americká produkce opravdu nemá konkurenci. V tomto smyslu lze také pochopit souboj evropské a americké kinematografie jako porážku té evropské a autor jasně ukazuje, kde probíhá dělicí čára mezi komercí a uměním. Dějiny kinematografie jsou odvyprávěny klasickým pohledem filmového historika podrobujiícího zkoumání jedno velké dílo za druhým, podobně jako řadu velkých jmen v dějinách filmu. Osu textu tvoří desetileté periody, do kterých jsou vřazeny stručné obsahy, bohatě ilustrované opravdu velkým množstvím obrazového materiálu. Publikaci doplňují seznamy oceněných filmů nejznámějších filmových festivalů. Knižně vydaný žebříček nejlepších snímků však není žádnou novinkou. Stalo se již tradicí, že nejen renomovaná periodika zahraniční i domácí pravidelně publikují pořadí nejlepších filmů, stranou nezůstávají ani masmédiá, z nichž nejaktivněji si počíná internet. Každý takový žebříček (anotovaný titul nevyjímaje) ovšem odráží subjektivní postoj, buď odborníka, nebo osoby toužící manipulovat s veřejným míněním. Záleží na osobnosti konzumenta, do jaké míry se tímto názorovým vodítkem nechá ovlivnit. Dostáváme se tak k mediální výchově a potenciální užitečnosti této knihy v edukačním procesu. Byť napsána tradičním, konzervativním způsobem, pochází z pera zkušeného filmového odborníka s ambicí přesáhnout z odborného textu do širšího popularizačního rámce. Může se proto stát užitečnou pomůckou leckterého zvidavého učitele toužícího zpestřit hraným filmem implementaci mediální výchovy do dějepisu a dalších humanitních předmětů.

Kamil Štěpánek

***Journal of Educational Media, Memory and Society* 1, 2009, issue 2: *Myths and maps of Europe*. Braunschweig: Georg Eckert Institut für Internationale Schulbuchforschung, 2009.**

Odborné periodikum *Journal of Educational Media, Memory, and Society* (JEMMS) vychází dvakrát ročně od roku 2009, kdy nahradilo dřívější časopis Georg Eckert Institutu *Internationale Schulbuchforschung / International Textbook Research*. První číslo JEMMS bylo zaměřeno na problematiku učení a vyučování v globalizujícím se světě. Druhé číslo pak představuje speciální monotematické vydání, jež je věnováno problematice mýtů a map Evropy.

JEMMS obsahuje pět příspěvků různých zahraničních odborníků na danou tematiku. Jednotliví autoři se zabývají významem slova Evropa z různých perspektiv a snaží se zodpovědět fun-

damentální otázky typu: Znamená Evropa pouze EU? Charakterizuje ji geografická, či politická jednota? Kde jsou vlastně hranice Evropy a co je určuje?

I když autoři užívají různé metodologické přístupy, společný jim zůstává interdisciplinární přístup ke zkoumání dané tematiky. Chiara Bottici se věnuje teoretické analýze politických a kulturních konceptů mýtů Evropy, a to v současných italských, německých a francouzských učebnicích dějepisu. Její studie se snaží definovat mýtus jako formu politického symbolismu a také poukázat na rozdíl mezi politickým a kulturním mýtem. Gardien Jonker se snažil zachytit vztah mezi Evropou a starověkým Řeckem v evropských učebnicích dějepisu. Evropské identity ve francouzských, italských a německých učebnicích dějepisu (1950–2005) se věnovala Benoit Challand. Autorka připomíná, že symbolické hranice Evropy byly především v období první dekády 20. století, tedy po založení evropského společenství, daleko důležitější než faktické centrum či geografické hranice Evropy. Adrian Brisku se zaměřoval na postsocialistický přístup chápání konceptu Evropy v letech 1878 až 2008, a to konkrétně z albánské perspektivy. Autoři Paul Dietschy, David Ranc a Albrecht Sonntag poukazují na fakt, že ačkoliv učebnice dějepisu odkazují na zdroje, jež jsou považovány za cenné pro utváření kolektivní historické paměti, říkají pouze poloviční pravdu. Svě tvrzení se snaží prokázat na příkladu fotbalu jako metafory pro současnou tvář Evropy.

Periodikum svým obsahovým zaměřením reflektuje potřebu zabývat se evropskou problematikou, a tím rozšiřuje diskusi na toto téma (připomeňme konferenci Mýty a mapy Evropy, která předcházela vydání tohoto čísla, uskutečněnou v roce 2007 na půdě Evropského univerzitního institutu ve Florencii). Následující čísla časopisu z roku 2010 jsou pak již zaměřena na revizi školních učebnic a letošní edice se soustředila na vyučování tématu islám a muslimský svět s podtitulem *Učebnice a realizované kurikulum*.

Jana Stejskalíková

ŠMEJKALOVÁ, Martina: *Čeština a škola – úryvky skrytých dějin. Český jazyk a jeho vyučování na středních školách 1918–1989*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2010. 517 s.

Martina Šmejkalová z Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze popisuje v anotované publikaci vývoj vyučování češtiny na různých typech středních škol v českých zemích, případně na Slovensku v letech 1918–1989. Zaměřuje se přitom zejména na sledování proměn jazykové složky tohoto předmětu. Vychází jak z práce s primárními, tak se sekundárními prameny – odbornými časopisy, běžnými tiskovinami, publikacemi odborných pedagogických společností, věstníky ministerstva školství, výročními zprávami, almanachy, metodickými příručkami, osnovami, učebnicemi apod. Mimoto prostudovala také řadu osobních fondů bohemistů, významných učitelů češtiny a školských pracovníků a dalších archivních písemností. Vychází také z výpovědí pamětníků – zejména studentů a učitelů, ale i dalších neučitelských pracovníků, které byly získány metodou rozhovoru a dotazníku.

Práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol, které chronologicky přibližují vývoj sledovaného vyučovacího předmětu. Mezníky jednotlivých kapitol tvoří významné události našich dějin, které se vždy zásadním způsobem promítly také do oblasti školství, a to včetně výuky českého jazyka. První kapitola sleduje období let 1918–1938, druhá kapitola léta 1939–1945, kapitola třetí rozmezí let 1945–1968 a kapitola čtvrtá léta 1968–1989. V každé z těchto kapitol je nastíněn dobový kontext, který se odrážel ve výuce sledovaného předmětu. Autorka přibližuje vývoj postavení a významu sledovaného vyučovacího předmětu v kánonu vyučovacích předmětů

tů, časové dotace, proměny cílů a obsahu, metod výuky či dalších specifických problémů spojených s výukou češtiny (např. prvorepubliková idea čechoslovakismu a její vliv na výuku češtiny apod.). Nastíněny jsou ideje a koncepce, které stály v pozadí těchto změn. Přiblíženy jsou také dokumenty, které měly vliv na podobu sledovaného předmětu – od školských zákonů, přes učební osnovy a plány až po učebnice předmětu. Autorka věnuje pozornost také osobnostem významných bohemistů a pracovníků, které se v průběhu sledovaného období podepsaly pod podobou vyučování českému jazyku. Čtenář se tak dozvídá, jaké názory na pojetí vyučování češtiny se v průběhu dějin objevovaly. Autorka nastiňuje také problematiku jazykové terminologie, profily učitelů češtiny, jejich přípravu apod. Popisuje také, jak bylo vyučování češtiny v dobových pramenech hodnoceno.

Publikace je doplněna rozsáhlou obrazovou přílohou, přibližující řadu dokumentů či prací žáků ve výuce češtiny ve sledovaném období. Kniha je doplněna také tabulkovou přílohou a rozsáhlým soupisem použité literatury, školních učebnic, pomocných knih, pramenů, analyzovaných učebních osnov a výnosů ministerstva školství.

Vzhledem k šíři zpracovaných pramenů nabízí Šmejkalová opravdu reprezentativní nastínění vývoje výuky češtiny v letech 1918–1939 na středních školách v českých zemích, případně na Slovensku. Kniha je napsána čtivým způsobem a dokáže čtenáře zaujmout. Vyučování češtiny prošlo během sledovaného období komplikovaným vývojem. Často bylo podrobena politickým zásahům, které zastíňovaly odborné zásady. Tyto zásahy se autorce podařilo popsat, a podává tak zajímavý a ucelený pohled na danou problematiku.

Miroslav Jireček